

ЛІТЕРАТУРНА І ФОЛЬКЛОРНА ОНОМАСТИКА

УДК 811.161.2'373.2:821.161.2.09(092)

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10326>

ОНИМИ ЯК МАРКЕРИ ІДІОСТИЛЮ ПОЕТА ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО

Марія ФЕДУРКО

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
кафедра філологічних дисциплін та МВПШ,
вул. Леся Курбаса, 2/201, Дрогобич, Львівська обл., Україна, 82100,
тел. (0 324) 41-34-07
e-mail: mfedurko@ukr.net*

Проаналізовано власні назви, виявлені в поетичних текстах Петра Карманського. Встановлено семантичні розряди цих одиниць, з'ясовано їхнє функційне навантаження, розкрито специфіку вживання.

Ключові слова: Петро Карманський, ідіостиль, онімний простір, онім, поетонім.

Постановка проблеми. Розвиток національних мов позначений низкою специфічних ознак на кожному історичному відтинку. Цю специфічність маніфестує передусім мовлення знакових постатей епохи, до переліку яких належать, поза сумнівом, і представники письменницької еліти. Пізнання своєрідності їхніх ідіостилів уможливує не лише уявлення манери мовомислення митця, особливостей структурування художньо-естетичного та психоментального аспектів його свідомості, а й виявлення можливостей художнього стилю в реалізації можливостей естетичних запитів епохи, збагаченні виражальних засобів загальнонаціональної мови елементами мовотворчості окремих авторів.

Невід'ємним елементом усякого художнього тексту є власна назва. Тут її семантична структура може зазнавати різних модифікацій на ґрунті породжуваних нею асоціацій, засвідчуючи цим наявність “сміслової домінанти, яка пов’язана не з денотатом, а з поняттям й усталюється в процесі функціонування оніма в мовленні” [3: 30]. Здатність передавати різноманітні емоційно-експресивні значення як безпосередньо, так і опосередковано [5: 150], “і рухливість семантики, і безмежжя асоціацій” [2: 23] уможливають виконання онімами не лише номінативно-ідентифікаційної, а й конотативної функцій. Власне це й дало підстави ученим окреслювати оніми художнього тексту терміном поетонім.

Характеризуючись емоційністю, медитативністю, образністю, семантичною ускладненістю тощо, поетична мова вирізняється і способами освоєння власних назв. У поетичному тексті “надзвичайно широка свобода ономавжитку, що виявляється у

фонетичному обігруванні власних назв та актуалізації їхньої внутрішньої форми, у семантичній трансформації (тропеїзації, символізації) поетонімів, оказіональному словотворенні, включенні онімів у локально-темпоральні відношення та ін.” [6: 6].

Актуальність дослідження. В українську літературу Петро Карманський увійшов у когорті тих, хто прагнув відділити матеріал газетярських менторств від поезії і всього артизму”, хто сповідував волю і свободу “в змісті і формі”, “щирість, і тепло сердечне, і зрозуміння всіх ніжностей в почуваннях людських і в найсубтельніших тонах природи” [4: 58], тобто тих, хто був прихильником нового літературного напрямку, який на той час доволі голосно заявив про себе в європейській літературі, – прихильником символізму. Та коли над українською землею закружляла віхола Першої світової війни, далі загули канонади визвольних змагань, а по всьому тому впали роки нової недолі, ліра Карманського зазвучала по-іншому, у ній запанували закличні обертони – до світла, до волі, до перемоги! Прикметно, що в поезіях кожного з періодів не бракує онімів – десь меншою мірою, десь більшою, але вони завжди – важливий компонент форми та змісту творів поета; з цим, власне, пов’язуємо **актуальність** нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що літературна ономастика стала окремою цариною ономастичних студій значно пізніше, ніж відбулося утвердження ономастики як специфічної галузі лінгвістичного знання, вона здобула чимало прихильників. У їхніх працях ідеться як про загальнотеоретичні проблеми поетонімів (Ю. Карпенко, О. Карпенко, В. Калінкін, Л. Масенко, В. Михайлов, А. Мойсієнко, В. Супрун, О. Фоякова, Є. Отін), так і про конкретні питання функціонування власних назв у текстах окремих авторів (Ю. Карпенко, О. Карпенко, Г. Бачинська, М. Тишковець, А. Вегеш, Т. Можарова, Л. Селівестрова, І. Хлисту́н та ін.).

У працях загальнотеоретичного спрямування розкривають питання сутності поетоніма, природи та особливостей розбудови його семантичного плану; співвідношення ономастикону поетичного та реального; питання системності поетичної ономастики та її функцій у художньому тексті, тоді як у розвідках другого плану наголошено на тому, що власна назва – це найвиразніший, найяскравіший і найспецифічніший елемент ідіостилю того чи того письменника (Л. Белей, І. Хлисту́н, Е. Босна, О. Карпенко, В. Серебрякова та ін.), який реалізує його концепцію світобачення й має неоціненне інтерпретаційне значення (О. Карпенко), та що її вибір пов’язаний із художнім задумом, жанром, художньою школою і стилем автора (Г. Бачинська, М. Тишковець, Т. Берест).

Наша **мета** – з’ясувати функційні особливості, семантичний та образно-стилістичний потенціал ономастичної лексики, наявної в поетичних текстах Петра Карманського; продемонструвати, що вона є вагомим складником його ідіостилю.

Виклад основного матеріалу. Гортаючи сторінки видання “Петро Карманський. Ой люлі смутку... Поезії” (Ужгород, 1996), помічаємо насамперед високу частотність лексеми *Бог* і її деривата *Божий* (**Божі правосуди, в обітах Божих, Божий дар, Божя воля, Божий суд**). І не важить, яка це зі збірок автора – видана в юності чи в зрілому віці. Поряд із нею, проте рідше вживано наймення-варіанти *Господь, Всеблагий, Отець, Пан Бог, Творець, Ти*, до того ж з незмінним піететом. Ліричний герой Карманського часами просить заступництва й підтримки, благословення на добрі діла в тієї сакральної сили, що створила світ і людину, подарувала життя всьому сущому: *На серце упала така страшна нудь, / В душі така*

пустка й знемога! Хотіло б ся власну розшарпати груди/ І болем стривожити **Бога**... (с. 114); Врізьби нам, **Всеблагий**, в серця скрижалі любові... (с. 196); Скарай їх, **Боже!** Нам же дай відвагу, Дай міць Самсона, яка переможе/ Зітре на порох гуннову ватагу./ Подай нам, **Боже!** (с. 216); Ох, **Отче! Отче!** Відними, як можна,/ Від нас сю цару, горестю налиту!./ Поглянь на нашу душу, смутком біту!./ В нас горем п'яна вже дитина кожна (с. 218), а часами – прощення за свої й не свої гріхи: Лиш в Тобі, **Всеблагий**, я бачу мого пана/ І сповідаю гріх: прости мене, прости!./ Не я хулю – клене розкрита в серці рана (с. 207); **О Боже** наш, прости, прости./ Як ми своїм врагам прощали (с. 32). Бачити в Богові підтримку добрим діям, сподіватися на Його сприяння у всьому тому, що на користь громаді й народу, зрештою, просити про них – цього він навчає і власного сина, й усіх нас: *Кріпися, синку, і стали/ Ненавистю до ляха духа,/ І Господа* *благай, моли./ Щоб не в'ялила нас засуха/ І не сушила в нас надії./ Бо йде пора великих дій!* (с. 206). Часами ліричний герой протестує, не бажає терпеливо зносити всі життєві скрути, не приймає покари: **Боже** мій, **Боже!** За що така кара? За що ті муки впали на нас? (с. 71); Чого оставив ти нас, **Боже!** Звірам неситим на загладу (с. 219), не мириться з нею: *Питаю Бога, чом не впадуть хмари/ Й чому сей залив в землю не западе...* (с. 112); *Піду німий, сумний та без віради/ І не повім нічого навіть Богу* (с. 108). Але на прю з Божою силою не стає, не богохульствує.

З іменем Бога пов'язане в Карманського все високе, що зі сфери духа, усе чисте і світле чи то в людських стосунках: *Місяць цілує упоену хвилю –/ Нема з нами, пташко, нікого, крім Бога*... (с. 104); *Й мені здається, що я ближче раю,/ Що ношу в серці храм самого Бога* (с. 104), чи у вчинках: **Бог** вивів нас за океан (с. 326); *Викрали Бога з храму нового. Як же тепер храм назову?* (с. 313); *Стою в руїнах, як стара святиня./ З якої взяли ясний образ Бога*... (с. 106). Тож не випадково, змальовуючи щасливі миті в житті свого ліричного героя або ж народу, Карманський вдається до порівнянь, складовим елементом яких є лексема *Бог*, порівняймо: *При тобі дух мій преобразився, / Як тіло Бога на горі Таворі./ В твоїй любові смуток мій розплився./ Як капля крові в золотистім морі* (с. 103) та *Так наче сниться ... Ніч погідна./ Мороз вигладжував шляхи./ Вмирала Австрія безрідна./ Дишлі зрадою ляхи./ Так, мов неземний усміх Бога./ В серцях нам сяє дивна Ніч* (с. 306) (це про ніч Листопадового чину 1918 р., коли над західноукраїнськими землями засяяла зоря свободи й серця сповнилися надією на реалізацію віковичної мрії – жити в самостійній державі).

У багатьох контекстах наймення Боже зринає в устах ліричного героя як зітхання-стогін від переживання чи то радісної миті: *Так тихо, спокійно! Природа, здається./ Кладеться на тайне ложе./ Усе засипляє, а серце так б'ється.../ Так гарно, так тужно – мій Боже!* (с. 98); *І все ж таки щаслив, хто може/ На вид палаючих кострів/ Сказати радісно: мій Боже./ І я в геєнні* [любобного чуття. – Уточнення наше. – М. Ф.], чи гіркої: *Стали прощатись. Господи правий!./ Хто змірить глибину смутку-розпуки/ Хлопського серця?* (с. 73). Як видно з наведеного, аналізований поетонім може означуватися займенниковим чи прикметниковим словом, приміром, *мій, правий* або (як у наступних рядках) *святий*: *Ох, Боженьку святий! І за яку це кару/ Мене Ти вбрав в страшне, важке ярмо оце?*. Звернемо тут увагу на пестливу форму поетоніма – вона, на нашу думку, допомагає інтимізувати вислів, як, зрештою, і займенник *мій*, засвідчуючи тим самим авторське розуміння Бога не як караючої сили, що з висока споглядає на людські вчинки і виносить їм присуд, а як того, хто, хоч і непомітно, але завжди поряд, може допомогти,

підтримати, спрямувати. Прикметною в цьому зв'язку є перифраза *Всецедрий Тату*: "**Всецедрий Тату!** –/ *благали Бога –/ Рятуй нас в сій недолі...*" (с. 71).

Дещо менш частотним, але не менш значущим є звернення поета до Бога-сина – того, хто не тільки проповідував правди Божі, зціляв, рятував, а й пожертвував собою заради спасіння світу. Тож закономірним є вживання поетом онімів *Ісус, Месія, Спас, Спаситель, Христос, Учитель, Він: Не тіла ради, не тіла, / Тернів Спаситель знуцання* (с. 57). А у вірші "В Гетсемані" образи цих двох Верховних сутностей і різні їх найменування вжито у межах вузького контексту, де автор не просто переповідає відому євангельську історію, а й у певний спосіб переконує читача, що удари долі треба приймати достойно, порівняймо: *І Він склонився на тверде каміння/ і кликав: "Отче! Чи не мож відняти/ Від мене прегіркої чари?/ Та ні! Не хочу проти Тебе стати: Нехай святиться дивна воля Божя". Душу Ісуса обняла тривога, / А ніт кровавий плив з чола струмками* (с. 140). Аналізуючи ці поетоніми, важливо мати на увазі, що Петро Карманський протягом трьох з половиною років навчався в римському "Коледжі Рутено", а завершував богословську освіту в Перемиській духовній семінарії. Отже, він мусив блискуче знати біблійні оповіді – старозавітні й новозавітні, їхніх героїв і все, що з ними пов'язане. І треба визнати, що те його знання живодайне, здатне продукувати нові смисли, зважаючи на природність теонімів у текстах поета, легкість їх залучення до словесної й образної тканин творів і як наслідок – багатство посталих значенневих відтінків у їхній семантичній структурі та у структурі всього тексту.

Усе зазначене спонукає до висновку, що лексема *Бог* в віршах Петра Карманського – ключове слово-онім, тобто найважливіше зі смислового й естетичного поглядів, яке наскрізно пов'язане як з основною думкою кожного вірша, у якому вжито, так і авторським замислом.

Відомо, що проаналізований онім Бог та його варіанти учені відносять до того класифікаційного розряду онімної лексики, який окреслюють терміном **біблісоніми**, а в контексті літературної (чи літературно-художньої, за Л. Белеєм) ономастики – бібліпоетоніми. В онімному просторі поезій П. Карманського зринають, але лиш подекуди найменування жінки, що уможливила реалізацію плану Господнього, подарувавши світові Спасителя: *Мати Божя, Марія, Diva Consolatrix* (Діва-утішителька), *Пречиста, Мадонна, Долороза: А над дверми – всіма забута –/ Ридає гірко Мати Божя* (с. 134); *Я зрікся всього: кинув для ідеї/ Старого батька і сумну Марію* (с. 139); *та тям собі, що ти один у мене.../ Хоч врешті... Що ж! Пречиста твій покров...* (с. 188). Рядки *А я, необачний, посягнув рукою/ По авреолу чистої Мадонни... І ти розплилась, як видіння сонне, / А я останусь з вічною тоскою* (с. 117) засвідчують імовірність уживання бібліпоетоніма **Мадонна** в переносному значенні – відбувається, за Г. Лукаш, розширення його значеннєвої бази [2: 32]. Метафоричністю позначене й уживання лексеми *Долороза* (від лат. *dolorosa* 'скорбота', пор. з *Via Dolorosa* (Шлях Скорботи) – вулиця в Єрусалимі, якою вели Ісуса до місця страти; тут – не просто Печальна Мати, Діва Марія під хрестом розп'ятого Сина, а жінка в стані глибокої зажури, спричиненої розтаванням) у такому контексті *Підношу очі: в далі маревіє/ Твоя поникла постать Долорози...* (с. 105).

Суттєву групу серед біблісонімів становлять імена інших біблійних, а часто й історичних персонажів, старозавітних пророків, Христових апостолів і християнських святих. Вони теж засвідчені в аналізованих текстах – це *Єремія, Йона,*

Каїн, Мойсей, Пілат, Рафаїл, Саломе, Соломон, Самсон, Юда та ін. Автор найчастіше вживає їх у образному переосмисленні, порівняймо, з одного боку, *Скрадався нишком до свого Пана/ Зрадливий Юда з дикою ордою* (с. 140); *Я вірив в те, що ви святі терпінням,/ Що в вас живе ідея Рафаїла* (с. 130), а з другого, – *Пробі, мій сину! Браття почують,/ Скажуть, ти Юда. І вкамінують* (с. 165), де слово *Юда* використане не для найменування одного з учнів Христа – апостола Юди Іскаріота, а людини-зрадника, того, хто, подібно до того Христового учня, готовий спідлитися заради власної вигоди. Трапляються ці номени й у складі порівнянь: *Снуюсь, як Каїн по шляхах тернистих,/ А серце точить вічний біль покути* (с. 117). Цим же біблієонімом поет окреслює усякого гвалтівника людських доль: *Піти, і біль села закути/ У дзвін тривоги і грози,/ І з ока Каїна добути/ Хоч блиск покайної сльози* (с. 217). Порівняймо з метонімічним перенесенням *Пілат* → *Пілати*: *Нам не похилить зганьблення чола/ Хоча Пілати в нього вб'ють терни* (с. 211), за допомогою якого автор акцентує на тому, як багато в народі мучителів та скільки бід і нещастя вони йому приносять. До переліку цих одиниць зараховуємо й онім *Агасфер* ‘Вічний жид’. Це персонаж середньовічної легенди про ерусалимського шевця, який відштовхнув Ісуса, коли той попросив про перепочинок під стіною його будинку дорогою на Голгофу. За цей учинок він приречений на вічне людське презирство і безупинне поневіряння світом до другого пришестя Христа. Цей біблієонім засвідчений у назві одного з віршів збірки “Пливем по морі тьми” (цикл “Хвилі”) – “Агасфер”, а також у текстах інших віршів – “Ілот” (цикл “В ярмі” тієї самої збірки) та “Піду в чужий широкий світ”, поміщеному в розділі аналізованої книги “Поза збірками (1911–1940 рр.)”. Як у вірші “Ілот”, так і в інших, де вжито номен *Агасфер*, домінують ті самі мотиви – самотності, безпросвітності життя, приреченості на вічну недолю, туги й жалю, див. І строфу згаданого вірша:

*Мов гранітна скала скаменів в мені біль,
А на віях замерзли пекучі.
Йду, прискорбний, як смерть, серед сумерек піль,
Серед зливи, негоди і тучі* (с. 126)

та рядки з інших творів: *І шов він життям, як сумний Агасфер – Без провітку, без друга, без хати* (с. 91); *Як невмирущий Агасфер,/ Світами понесу свій біль/ І в пошуках дрімливих піль/ Вколишу плач бажань-хімер* (с. 267). Вони, опріч того, засвідчують, що порівняння – улюблений поетичний троп автора цих рядків.

Належить виділити серед уживаних Карманським біблієонімів назви географічних понять, доволі численних на сторінках Старого й Нового Завітів: *Вефлеєм, Голгота/Голгофа, Гетсеман, Єрихон, Йордан, Канаан, Магдалі, Силоам, Содом, Сіон, Тагор, Юдея*. Спостереження за особливостями їхнього функціонування у текстах поета дає підстави висувати, що використані вони переважно зі зображально-виражальною метою: та чи та подія в житті ліричного героя, самого поета чи його народу своїми визначальними характеристиками перегукується з відповідними біблійними подіями, що відбувалися в межах конкретних локусів, слугуючи підґрунтям відповідних асоціацій. Це, серед іншого, потверджує, що в житті людей, як і в історії народів ситуації повторюються і нема нічого випадкового, порівняймо: *І дух мій вічно бореться зусильно/ Із традиційним ідолом мірноти/ І умліває на верхах Голготи, / І, мов каліка, падає безсильно* (с. 97); *Тоді на Голгофі проснувся наш дух/ І грянув на бій без пощади* (с. 226); *У Гетсемані ми поникли з болю/ Й тривога потом наші чола росить* (с. 218); *Мій край в руїні, Мій Сіон в*

нарузі, / Мій брат у плузі росить кров'ю скиби, / Мов билина, що поникла в лузі, / Гризе зубами підлі лядські диби (с. 212), Тож не радійте сонцю золотому, / Що вигріває в замку Льва схидну./ А чайте тучі й сірки на **Содому**. / І супостатам ладьте плату гідну (с. 313); Не відходи! Не кидай край дороги/ Сліпця, що жде на купіль **Силоама** (с. 105). В останньому із наведених фрагментів автор, як видається, має на увазі не лише купальню Силоам у Єрусалимі (від євр. Шилоах 'посланий'), де відбулося зцілення Ісусом Христом сліпця, а загалом факт звільнення людини від клопотів і гріха. У вірші "В Гетсемані" провідна функція топонімів *Сіон, Юдея, Оливна гора, Гетсеман, Голгофа* – номінативно-ідентифікаційна. На таке її окреслення націлює вже сама його назва: щоб реалістично відтворити найтрагічніші миті з життя Ісуса Христа, поетові важливо було помістити оповідь у відповідний простір, порівняймо: *Сіон здрімнувся у пеленах очі, / Гора Оливна крилася в тумані, / А в кипарисах в темнім Гетсемані, / Розсівся смуток* (с. 139). Однак не лише пригадати читачам ці події мав на меті автор: йому болить, що від Христових часів не побільшало справедливості на землі, трудар далі страждає, а пан його біди не знає, як, зрештою, і милосердя. Ця думка сконденсована у строфі:

*Він бачив ясно, що Його терпіння:
Вінок терновий, хрест, страшна наруга
І воскресіння – се оружжя дуків,
Символи власті для царів-деспотів
І свіжі пуга для слабих ілотів* (с. 140).

Проте в решті віршів, де трапляється якийсь із зазначених топонімів, виразно прочитується його конотативна функція, бо вживається здебільшого в переносному значенні, набуваючи нерідко статусу символу, порівняймо: *А може, ми самі розп'яли свого духа, / Пройшовши скорбний шлях Голгофи та терпіння* (с. 211): Голгофа тут – кількасотлітні поневіряння і страждання рідного народу, уся підневільна його історія.

Петро Карманський не лише ґрунтовно знав християнське віровчення, він цікавився й іншими світовими релігіями. Цьому підтвердження – поезія "Просвідчення Сідартха", уперше надрукована у ЛНВ 1905 р. й присвячена українському філософові Володимирові Лесевичу, з яким поет познайомився в Римі 1902 р. і який "обдарував самотнього юнака батьківською турботою, сприяв розширенню його світогляду і не тільки умовляв повернутися до університетських студій, а й матеріально допоміг у здійсненні цього кроку" [1: 5]. У вірші йдеться про зародження буддизму. Принц маленької країни на кордоні Індії й Непалу Сідхартха Гаутама народився приблизно дві з половиною тисяч років тому, але відмовився від життя в розкошах, попрощався з батьківським палацом і приєднався до громади пустельників, коли пізнав, що в житті є старість, хвороби і смерть. З моменту осягнення тасмниць людського страждання (бодхі, або Просвітлення) здобув ім'я Будди Шак'ямуні (Шак'ямуні з санскр. – 'мудрець із племені шак'їв') і став духовним учителем, легендарним засновником буддизму. В образі відкритого до людських страждань Сідартха П. Карманський не лише являє перед очі читача свого друга, благодійника й людину високого духу Володимира Лесевича, а й утілює своє життєве кредо, якому намагатиметься не зрадити впродовж усього життя:

*Щаслив, хто власне своє сумління
Своїм найвищим признав суддею,
Як благодатне весни проміння,
Що виростає в багні лілею,
Від сліз осушить страждущих очі,*

*Як зірка ясна, крізь пільму ночі
Вестиме скорбних по злиднів морі
У храм любові і супокою.*

Ом мані падме гум! 'Слава дорогоцінному каменю в лотосі!' (с. 83).

На те, що П. Карманський був знайомий зі священною книгою мусульман Кораном, указує вірш "Святий Герою", і насамперед ужитий у першій його строфі теонім *Путифар*:

*Святий Герою з наддністрянських долів,
Закам'янілий в болю під хрестами!
Бездольна жертво хатніх коромолів,
В дім Путифара спродана братами (с. 193).*

Згідно з коранічним сюжетом (сура 12, аяти 23–29), *Путифар* – це єгипетський аристократ, у дім якого потрапив хлопчиком-слугою майбутній пророк Юсуф (Йусуф), син пророка Якуба (Йакуба) через підлу змову заздрисних братів. Як бачимо, використано цей поетонім у переносному значенні – як символ рабства, життя в неволі.

Не бракує в текстах Петра Карманського і **міфонімів**. Отримавши духовний вишкіл в одній із тогочасних галицьких українських гімназій (Перемиській), автор не міг не знати літератури, культури, міфології грецької й римської старовини. Одні з них позначені одиничним уживанням (*Ерос, Парка, Мойра, Немеза, Сцілла, Паріс, Венера, Сізіф*, точніше *Сізіфів, Феб, Евтерпа, Ахіл, Дамокл (Дамоклів меч), Харон (Харонів байдак), Прокруст (Прокрустове ложе), Діянїра, Танталь, Гіртеї*, інші – повторюються в різних текстах і різних роках: *Прометей, Ніобіди, Пенати, Титан*. Серед останніх виокремимо міфонім *Ікар*: до нього автор звертається найчастіше: *Ти могла мене зняти понад земні світи/ І вчинити Ікаром-богом (с. 42)* (тут – подібним до Ікара, юнака, що, знехтувавши пересторогою батька, запрагнув вповні насолодитися щастям вільного й високого лету) чи *Щоб загорілась в ньому згага/ На Ікарів, геройський лет (с. 228)*. І стосовно цих одиниць П. Карманський не відступає від прийнятих ним правил ономавжитку – то в прямому значенні (зрідка): *Прийдуть, прийдуть страшні жнива Немези./ І гріх пожеже гіркий свій плід відплати (с. 191)* (Немеза/Немезида – богиня помсти у давньогрецькій міфології), то в складі порівнянь: *І кріпнути незламним духом –/ Рости в потугу, мов Антей (с. 216)* (Антей – син Посейдона і Геї; цар Лівії; велетень, який свою нездоланну силу отримував, торкаючись матері-землі); *Як гордий Ікар, линув я за чаром/ Краси твоєї, сонця і принади... (с. 112)*, то в образному переосмисленні: *Тоді на ката зродиться Атилля... (с. 190)* (Атилл – правитель гунів у 434–453 роках, який із різних племен (тюркських, германських та ін.) утворив потужну державу від Рейну до Волги, що неодноразово загрожувала Риму; тут – відважний воїн, месник); *І яблуко в руці зготував Паріс./ Чи найде він Венеру серед нас? (с. 254)* (Паріс – син троянського царя Пріама, що присудив яблуко розбрату Афродіті (в римській міфології Венері), богині вроди й кохання; тут – підступний зловмисник, спокусник розбрату між братами по крові – українцями); *Цей спів незримо брав мене на крила/ І плив зо мною у країни Феба (с. 240)* (Феб 'осяйний' – прізвисько бога Аполлона – покровителя мистецтв і муз, еталона чоловічої вроди, провісника майбутнього, бога-цілителя; країна Феба тут – місце, де ліричний герой звідав хвилини щастя); *Наш човен без весел несеться океаном,/ Над Сціллою спокус, над кратером жадоб./ І як мімози буть над п'яним серцем паном? (с. 196)* (Сцілла – чудовисько, дочка богині ночі

Гекати, що жила в печерi однiєї з двох розташованих навпроти одна одної гiгантських скель; тут символiзує велику кiлькiсть, незмiрнiсть спокусу, якi чатують у свiтi на людську душу).

Важливу групу власних назв, засвiдчених у поезiях Карманського, становлять **топонiми**. Тут, як i в усякому художньому тексті, вони вiдiграють роль просторових локалiзаторiв об'єктiв естетичного осмислення, нерiдко набуваючи при цьому нових значень, символiзуючись. Серед зафiксованих видiляємо такi їх семантичнi рiзновиди: хоронiми, гiдронiми, ойконiми, урбанонiми, оронiми.

Хоронiми – це назви частин свiту, країн, iнших рeгiонiв i територiй: *Африка, Європа, Ватикан, Галичина, Канада, Ливан, Пiвнiч, Русь, Росiя, Схiд, Холмицина, Сiч, Сибiр, Царгород, Чорномор'я*. Однак на всьому обширi аналiзованих текстiв панує хоронiм *Україна/Вкраїна*. У переважнiй бiльшостi контекстiв вiн становить осердя образу поневоленої, стражденної землi, що, здавалось, змирилася з гiркою долею бути рiдним дiтям за мачуху: *А ти, Вкраїно!.. В сум повита/ Стоїш, як снасть, – слаба, безвольна, / I ждеш черги (с. 65); Лице Вкраїни вкрили хмари (с. 67); I ти, Вкраїно, ярмом звiнчалась./ I ти волочиш важкi кайдани, / I ти невольна (с. 70)*. Проте в текстaх збiрки “За честь i волю” вона постає iншою – непокрiбною, здатною на спротив: *Горiла вся Вкраїна (с. 178); I викотиться, мов лавина,/ З тюрми вiльна Вкраїна (с. 230)*, бо має вiдавжних оборонцiв: *Ми здерли чорний стрiй з України-Нiоби (с. 163)*, лицарiв, яким пiд силу торувати новi, вiльнi шляхи своєму народу i своїй державi: *I з труду робочих лицарських синiв/ Воскресне нова Україна (с. 226)*. Зафiксовано вживання цього хоронiма в переносному значеннi – метонiмiчний рiзновид тропеїзациї, порiвняймо: *Нехай зiрветься в бiй цiла Вкраїна (с. 93)*.

Простiр України автор iдентифiкує за допомогою оронiмiв (*Карпати, Кавказ, Бескид, Чорногорські захисти, Чорногор'я*): *В Карпатах бiдний нарiд мiв/ В кайданах i неволi (с. 178); Крoвавий плач України несеться/ Вiд стiн Кавказу до верхiв Бескиду (с. 71)*, хоча не уникає уживання тих одиниць, що безпосередньо з Україною не пов'язанi, а лиш iз тими подiями, якi проживає-переживає його лiричний герой, або ж iз людьми, що з тих мiсць родом: *Албанські гори, Кордiльери, Гiмалаї, гора Maggiore: В тихонькiм шептi ланiв дрiмучих,/ За Гiмалаї верхами крились/ Останнi блиски (с. 82); Тужливо плив твiй скорбний сiв/ Про рiднi Кордiльери (с. 35)*.

Серед **гiдронiмiв** у вiршах переважають назви рiк, здебiльшого українських: *Днiпро, Днiстер, Дунай, Збруч Прут, Сян, Опiр*. Для лiричного героя вони – це завжди Україна, її вони повсякчас символiзують – i коли той замешкує на рiднiй землi: *На скелях Прут ранився i кипiв (с. 38)*, i коли недоля гонить його свiтами: *Послухай! Там, де Днiпр ревучий/ Змiсю в'єсь крiзь воднi лави,/ Де Сян, Днiстер i Буг дрiмучий/ Давну голосять свiту славу <...> Там, в тихих селах, жив щасливо/ Сердечний люд (с. 67)*. Не поступається їм щодо активностi хiба що поетонiм *Тибр/ Тибер*: *Радше вийду ген на кручу,/ В Тибер повалюся (с. 38)*. Вiн обов'язковий атрибут образу Вiчного мiста – Риму, див., примiром, вiрш “В Римi”: *На жовтих хвилях Тибру/ Веселий нiсся сiв... (с. 52)*. Згадуються у вiдповiдних контекстах *Березина, Ганг, Тiренське море, Чорне море, Адрiя, Уругвай, Анієна* тощо.

Стосовно **ойконiмiв**, то трапляються як тi, що в той чи той спiсiб пов'язанi з певними iсторичними подiями, скажiмо: *На кров Гетьманiв, що тече нам в жилах./ На Жовтi Води, Корсунь, i Батiг./ На горду славу, що живе в могилах/ I жеде нових носителiв своїх, –/ Я присягаю i клянусь (с. 229)*, так i тi, що якось пов'язанi з

місцями, у яких перебував/проживав, через які (чи повз які) проїжджав автор, порівняймо, з одного боку, образ Рима, у якому навчався поет: *У морі/ Вознених блисків Рим палає...* (с. 65), а з другого, – ойконіми-мітки шляху до далекої Бразилії: *Неначе на фільмі: Коруня, Лісбоа./ Лас Пальмас, Кап Верде, Баїя та Ріо...* (с. 256). Можливе позначення міста парафразою: *Де твоя велич, Цезарів граде?* (с. 69); *Лиш Город вічний <...> сопє, говорить* (с. 65). Особливо хочемо наголосити на оригінальному вплетенні в структуру деяких віршів назв невеличких містечок Галичини, які додають їм не тільки конкретики, але й певної камерності: *Уява є в мене буйна – ані слова! Обидві півкулі стискаю у жмені./ Та що ж, як у клятій дірявій кишені/ Нема на дорогу з Меденич до Львова* (с. 256); *Туринка, Городок, Львів, Галич, Березан/ І цілі десятки криваих скорбних піль* (с. 276). Засвідчено факти вживання ойконімів у переносному (метонімічному) значенні, наприклад: *Це правда: я не міг Москві у вічі лізти –/ Не суджено ж мені книші попівські їсти* (с. 183) – ідеться тут не про столицю Росії, а про російську владу, про запобігання декого із галицьких діячів перед “великим” сусідом, про русофільство як одну з негативних сторінок галицької історії. Виразником дещо інших смислових відтінків є цей ойконім у таких рядках: *Неслась лавиною хижацька міць Москви./ Й луною вже горів подільський небосклін* (с. 273) – це про те горе, що впало на галицьку землю з початком Першої світової війни, про жорстоке російське військо і його проводирів. У фрагменті *Щоб там в огні журби скріпити міць розгону/ І грянути в Москву, як дикий водопад...* (с. 277) топонім Москва вжитий у значенні ‘держава Росія’.

Для адекватного змалювання “портрета” міста поети часто вдаються до **урбанонімів** – назв міських об’єктів, які можуть метафоризуватися, персоніфікуватися тощо, тобто слугувати засобами створення образності. Для відносно нечисленної групи цих одиниць, виявлених у текстах Петра Карманського, характерне якраз таке вживання: *Гей по зноу/ Дрімав охлялий Рим. Наліво/ Сірили в темі Петрові бані./ А проти них стояв, з’їдливо/ Сміявся Йосиф* (с. 69); *У храмі Юрія огонь жертвовний згас* (с. 278) – це про Львів. Окрім наведених, зазначимо ще *Колізей, Капітоль*. Зауважимо, що дехто з дослідників назви храмів, також пам’ятників відносить до розряду **ідеонімів**. Укажемо на такий прийом використання цих одиниць у текстах Карманського, як у формі варваризмів, порівняймо: *Я з землячком ходив по piazza di san Marko/ І роздивляв Марка й мрамори колонад./ Яснів чудовий день, палило сонце жарко./ Canale gran купав у хвилях ліс палат* (с. 166).

У багатьох художніх текстах **антропоніми** становлять основу, ядро онімного простору. Цього не можна сказати про аналізовані тексти, але й винятком вони не є. Антропоніми книжки “Ой люлі, смутку...” можна об’єднати в такі групи:

1. Імена осіб – реальних історичних постатей: *Тарас* (Шевченко), *Іван* (Франко), *Маркіян* (Шашкевич), *Джузенне* (Гарібальді), *Данте* (Аліг’єрі), *Беатріче* (Портінарі – “муза” і таємне платонічне кохання Данте): *Не жалуй, що ти не могла мені статі/ Беатрічею в хвилі знемоги* (с. 40); *Мій краю рідний – гарна клітко/ З мільйонами трагічних душі./ Яку прибрав Тарас в позлітку/ І в етикетку: “Храм – не руш!”* (с. 262) і вигаданих, породжених уявою поета: *Іван, Прокіп, Ліна, Семен, Клим* та ін.: *Чи був мудріший Соломон, як наш Прокіп* (с. 238). Дослідники наголошують, що спосіб називання людини в поетичному тексті за особовим ім’ям слугує засобом інтимізації: *Гадаю: скорше весь світ загине./ Чим гарна Ліна мене покине!* (с. 148) або ж виразником національної чи соціальної ознаки: *Ось глянь, Джузенне!* (с. 68); *Знов давну Богданову дорогу/ Залила кров луни* (с. 275).

2. Прізвища осіб. Здебільшого це прізвища (часом імена+прізвища, дуже рідко (зафіксовано всього 2 таких уживання) імена й по батькові) видатних історичних і культурних діячів. Трапляються як у текстах віршів, так і в їхніх назвах (*Гонта, Залізняк, Шевченко, Франко, Адам Міцкевич, Тичина, М. М. Коцюбинський, Гомер*): *В тій хаті <...> / Уперше заплакав, побачивши світ, син Якова Франка* (с. 371); *Невже кров Гонти в наших жилах/ Не має сили вдруге закипіти?* (с. 188). Виявлено переносне (метонімічне) вживання цих номенів: *Іде Шопен, і Гріг, і наша проста шумка – увесь репертуар приніс сюди салон* (с. 166). Але в текстах збірки “Бразилійські співомовки”, сатиричних за своєю суттю, трапляються вигадані прізвища, до того ж промовисті: *Дядько Босий, чернець Кривоносий, отець Турковин, Шкірпан: “Ет, багато хочеш знати! Фойсу в руки та махай! А свербить, щоб обірвати,/ Йди і Шкірпана спитай...”*. Відомо, що під час перебування П. Карманського у Бразилії йому не вдалося налагодити добрі взаємини з отцями-василями. Тож зрозуміло, чому власне такими прізвищами (відверто пейоративними) наділяє їх поет у своїх віршах. Зрештою, та й кожна з поезій цієї збірки пронизана іронічно-сатиричним елементом – наведений фрагмент переконливо це засвідчує.

Належить звернути увагу і на такий елемент онімного простору поетичних текстів П. Карманського, як **ідеоніми** – назви художніх, публіцистичних і наукових творів, часописів, театральних вистав: *І залюбки читаю “Дзвони”;/ А двічі в рік – “Нову Зорю”* (с. 353); *Читав “Мойсея” серцем сповідався,/ Ридаючи, спонукував до сліз...*(с. 376); *Ще школярем у верболіз над Сяном/ Пірну, бувало, з книжкою в руці,/ І, оп’янілий м’ятою-фім’яном, зачитуюся в третю часть “Старців”* (с. 362); *На Рінсію мерли тони “Травіати”* (с. 239); *Творив “Мойсея”, потім “Semper tūro”* (с. 373).

Доволі регулярним феноменом поезій Петра Карманського в контексті аналізованої проблеми є онімізація апелютивів, зокрема, і шляхом персоніфікації предметів та явищ довкілля. Зазначене слушне щодо такого контексту: *Ох, чому та Сила,/ Що в плоть вливає іскру Духа,/ Чому вона в мені зродила/ Такий вогонь* (с. 66); *Нас на своїх могутніх крилах/ До хмар підійме Свобода* (с. 228). Однак у рядках вірша “Стрілецька смерть” *На непорочний Прапор України,/ На честь стрілецьку й гордість расову,/ На воскресіння Рідної Країни, –/ На все, що чесним і святим зову, – Я присягаюсь і клянусь* (с. 229) природа онімізації апелютивів, на наш погляд, дещо інша. Вона зумовлена, по-перше, контекстом клятви, а по-друге, тим, що ця клятва стосується найсвятішого для ліричного героя і, вочевидь, для кожного небайдужого громадянина, – рідної держави, за яку впродовж віків віддавали свої життя найкращі, а також її найважливішого символу – Прапора. Часом статусу оніма, точніше поетоніма, Карманський надає іменникам-особовим назвам, як-от, поет, герой, велетень, наприклад: *Співай, Поете!* (це щодо Тичини) *Вихром слова грай нам,/ Як грав невгавно довгих тридцять років...* (с. 364); *Кат присудив Героям смерть* (с. 222). Тут, очевидно, цей процес зумовлений вагомістю (не лише для поета, а й для всього загалу) позначуваних цими лексемами понять.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз підтверджує, що онімний простір поетичних текстів Петра Карманського доволі багатий і специфічно структурований: його ядро формують бібліоніми і міфоніми, ближню периферію – різні підрозряди топонімів, тоді як антропоніми й ідеоніми належить віднести до дальньої периферії. Це вмотивоване світоглядними характеристиками поета, його літературно-художніми вподобаннями та життєвими

настановами. Для всіх різновидів виявлених онімів характерне переносно-образне вживання, з'ява в їхньому значеннєвому плані нових смислових відтінків, а в іншій інтерпретації – “мінливість семантики і розмаїття асоціацій”. Перспективним видається дослідження онімних просторів прозових творів письменника.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Карманський П. Ой люлі, смутку... (Поезії) / упор. текстів, передмова та примітки Л. Г. Голомб. – Ужгород, 1996. – 400 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Голомб Л. Митець незвичайної долі / Л. Голомб // Карманський П. Ой люлі, смутку... (Поезії) / П. Карманський. – Ужгород, 1996. – С. 3–22.
2. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики; монографія / О. Ю. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 328 с.
3. Лукаш Г. До семантики власної назви: кореферентність конотонімів / Г. Лукаш // Вісник Львівського університету. – 2017. – Вип. 64. – Ч. II. – С. 30–39. – Серія філологічна.
4. Луцький О. “Молода Муза” Остап Луцький – молодомузець / Зібрав Ю. Луцький ; вступна стаття Б. Рубчака. – Нью-Йорк : Об'єднання українських письменників “Слово”, 1968. – С. 55–59.
5. Супрун В. И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал : [монография] / В. И. Супрун. – Волгоград : Перемена, 2000. – 172 с.
6. Хлисту́н І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / І. В. Хлисту́н. – Київ, 2006. – 27 с.

REFERENCES

1. Holomb, L. (1996). *Mytets nezvychnoi doli*. In: Karmanskyi, P. *Oi liuli, smutku... (Poezii)*. Uzhhorod, 3–22.
2. Karpenko, O. Yu. (2006). *Problematyka kohnityvnoi onomastyky. Monohrafiia*. Odesa: Astroprynt.
3. Lukash, H. (2017). *Do semantyky vlasnoi nazvy: koreferentnist konotonimiv*. In: *Visnyk Lvivskoho universytetu, serija – vyp. 64, ch. II*, 30–39.
4. Lutskyi, O. (1968). *“Moloda Muza” Ostap Lutskyi – molodomuzets; Zibrav Yu. Lutskyi; Vstupna stattia B. Rubchaka*. Niu-York: Obiednannia ukrainskykh pysmennykiv “Slovo”, 55–59.
5. Suprun, V. Y. (2000). *Onomasticheskoe pole russkoho yazyka i eho khudozhestvenno-estetycheskyi potentsial: [monohrafiia]*. Volhohrad: Peremena.
6. Khlystun, I. V. (2006). *Vlasna nazva v ukrainskii poezii II pol. XX st. (semantyko-funktsionalnyi aspekt): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*. Kyiv, 2006.

*Стаття надійшла до редколегії 30. 05. 2019
прийнята до друку 18. 07. 2019*

ONYMS AS MARKERS OF IDIOSTYLE OF PETRO KARMANSKY**Mariia FEDURKO**

*Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University,
Department Philological Disciplines and Methods of Their Teaching in Primary School,
2/220, Les Kurbas Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, 82100
phone (0 324) 41-34-07
e-mail: mfedurko@ukr.net*

The article analyzes the onymic space of the texts of the Ukrainian poet of the first half of the twentieth century Petro Karmansky, placed in the book "Petro Karmansky. OI LIULI, SMUTKU... / Upor. tekstiv, peredmovna ta pryimky L. H. Holomb" (Uzhhorod, 1996. 400 s.). The author entered the contemporary literature as a supporter of his new direction - symbolism. As well as other members of the literary association "Young Muse", he professed the refusal from traditional themes in the depiction of the people life, freedom in poetic creativity, attention to the feeling sphere of each person. This also determined the nature of the use their own names in the analyzed works – a significant component of any artistic whole. In the research it was found that the onymic space of the Petro Karmansky's collection forms various types of onyms – biblionyms, mythonyms, toponyms, anthroponyms, ideonyms. Among biblionyms distinguished by the activity of the use of tokens God and Jesus / Boh i Isus/, there are also other their names – *Hospod, Vseblahyi, Otets, Pan Boh, Tvorets, Isus, Mesiiia, Spas, Spasytel, Khrystos, Uchytel*.

However, the names of other characters in the Bible are quite regular (*Ieremiia, Yona, Kain, Moisei, Pilat, Rafail, Salome, Solomon, Samson, Yuda*), the names of the places associated with them (*Iudeia, Holhofa, Yerusalyim, Tahor, Hefseman*), heroes of ancient myths (*Prometei, Ikar, Paris, Venera*), horonym *Ukraine* and the names that structure its geographical space (toponyms the *Carpathians, Beskids, Kiev, Lviv, Dnipro, Dniester, Zbruch, Xiang*), as well as the names of its famous cultural and political figures (*Mazepa, Bohdan Khmelnytsky, Honta, Zalizniak, Taras Shevchenko, Ivan Franko, Markian Shashkevych*). It was found that revealed onyms characterize the tendency to portable-image use. It causes an appearance various semantic shades in their semantic structure. This confirms, on the one hand, that the onyms are not correlated with concrete persons, objects, phenomena, and concepts, and, on the other, with the fulfillment of their nominative-identifying and connotative functions.

Keywords: Petro Karmansky, idiostyle, onymic space, onym, poetonym.